

Conflictes territorials als Ports durant els segles XIII i XIV*

Xavier MIRANDA ESTRAMPES

RESUM

L'article descriu els conflictes territorials que mantingué la ciutat de Tortosa durant els segles XIII i XIV amb les viles veïnes de Morella, Beseit i Horta, i que tenien com a objectiu establir la delimitació de l'extens territori muntanyenc comprés entre el riu del Magraner i el barranc de Xalamera, al massís dels Ports. La resolució d'aquest conflicte suposaria la fixació d'unes línies de separació de termes que, amb més o menys modificacions, s'han mantingut fins l'actualitat. Aquestes línies, establertes mitjançant sentències arbitrals fa més de sis-cents anys, s'han delineat sobre la cartografia actual i s'han comparat amb la delimitació de termes vigent, indicant les variacions sofertes.

SUMMARY

The author analyzes the territorial conflicts held between the town of Tortosa and the neighbouring villages of Morella, Beseit, and Horta in the XIII and XIVth century. These conflicts arose out of the need to fix the limits of the vast mountain territory spreading from the Magraner river up to the Xalamera ravine, in the Ports range. The solving of the conflicts set municipal boundaries which are still valid nowadays. These divisory lines, established through arbitrate sentences more than 600 years ago, have been traced over present cartography so as to compare the present and the previous limits and the changes which have occurred.

*. Aquest treball és el text de la conferència realitzada l'11 de març de 1998 dins les jornades RECERCA V.

1. El territori tortosí a finals del segle XIII

A finals del segle XIII, el territori tortosí no era encara un territori ben definit. Poc més de 150 anys després de la conquesta cristiana de la ciutat, l'any 1148, i de l'establiment dels coneguts quatre punts que encerclaven el territori –“*de collo Balaguerii usque ad Ulldichona et sicut pervadit de rocha Folletera ad mare*”–¹ fet en la carta de poblament l'any següent, tot el límit oest, el que discorria pel massís muntanyós dels Ports, era motiu de contínues disputes entre la ciutat de Tortosa i les viles veïnes de Morella, Beseit i Horta.

Es pot adduir certament que aquella delimitació genèrica del territori tortosí feta a la Carta de Població no afavoria la fixació sobre el terreny dels seus límits, però també que els condicionants topogràfics del massís, amb la seva complicada orografia i una baixa densitat de població, no suposaven cap ajut per a la fixació d'uns límits inicialment oberts o insuficientment definits.

Així mateix, la política de donacions reials i senyorials portada a terme durant la segona meitat del segle XII i primera del XIII –tant dels llocs inclosos al terme tortosí (Paüls, Carles, Refalgarí), com de les viles que hi limitaven (Morella, Beseit i Horta)– vingué a complicar encara més la situació en adscriure molts d'aquests llocs, o parts d'ells, a dos territoris diferents (com els termes i llocs d'Erbellars i del Montsagre, adscrits al terme de Paüls i al terme d'Horta en donacions diferents).

Per acabar d'entendre la situació territorial a finals del segle XIII i el perquè, després d'un segle i mig de la conquesta del territori tortosí, aquest extrem oest mostrava encara un alt grau d'indefinició, cal assenyalar que els conflictes territorials no havien estat una prioritat per a la Universitat tortosina, ni per als seus dirigents, més preocupats durant bona part del segle a solucionar els conflictes de jurisdicció, certament més importants a l'època, que els enfrontaven amb la Senyoria –als Templers, especialment.

No és fins a l'establiment del codi definitiu de *Les Costums de Tortosa*, a finals de la dècada dels setanta del segle XIII² –amb el qual quedaven redefinides les competències jurisdiccionals entre la Senyoria i els

1. José M. FONT I RIUS, *Cartas de Población y franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona: CSIC, 1969.

2. Jesús MASSIP, *La gestació de les Costums de Tortosa*. Tortosa: Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre.

ciutadans de Tortosa, amb clar avantatge d'aquests sobre les pretensions de la primera— i el posterior canvi de 1294, pel qual la Senyoria de Tortosa i el seu territori tornaven a mans reials, que l'atenció i els esforços de la Universitat de la ciutat no es dirigiren cap a la solució dels, segurament latents, problemes territorials.

El treball que s'exposa a continuació tracta dels orígens, les disputes, els processos i les resolucions dels greus conflictes territorials que s'esdevingueren entre la ciutat de Tortosa i les viles veïnes de Morella, Beseit i Horta, des del 1294 fins a les darreries del segle XIV. Conflictes provocats per la indefinició de límits —fins a cert punt lògica en un terreny abrupte, aspre i de difícils condicions per a l'assentament humà, com eren els Ports— i durant els quals aquells esplèndids boscos i extenses pastures foren l'escenari d'agres disputes i violents episodis, que tenien com a objectiu l'annexió i el control de la major superfície de terreny possible per a l'ús i aprofitament comunal. La pacificació successiva del territori vingué de la mà d'uns acords que fixarien les línies sobre el terreny i que el dividirien jurisdiccionalment, línies que són encara avui dia seguides, en la major part, per les actuals divisions entre termes.

Queden fora de l'àmbit d'aquest treball els conflictes territorials que tingueren lloc, també durant aquesta època, dins el territori tortosí, entre la ciutat de Tortosa i alguns dels llocs que hi eren inclosos al terme general (per exemple els conflictes pels límits del terme particular del castell i lloc de Carles o del terme particular del castell i lloc de Paüls).

2. Els processos de delimitació de termes: tipologia

La delimitació i conformació de l'extrem oest del terme general de Tortosa es produeix durant els segles XIII i XIV a partir dels enfrontaments que, pel domini del territori i l'exercici de la jurisdicció, mantingué la ciutat de Tortosa amb les viles de Morella, Beseit i Horta. Aquest territori disputat s'estenia des del riu Sénia, al sud, fins al barranc de Xalamera, al nord, i comprenia una extensa part muntanyenca de l'actual massís dels Ports.

La disputa territorial donarà lloc en els tres casos a l'inici del corresponent procés judicial de divisió de termes amb l'objectiu de delimitar i pacificar el territori. El procediment emprat per posar fi a les disputes fou la sentència arbitral entre universitats, procediment que, a diferència de

l'acord, o concòrdia (en què dues parts enfrontades pactaven la solució al conflicte territorial sense participació de tercers) exigia la intervenció d'un o diversos àrbitres, que eren els encarregats de dictar la sentència definitiva. Aquest instrument jurídic, la sentència arbitral, s'utilitzava segurament en aquells casos en què la desavinença inicial i la llunyania de les postures entre les parts en disputa feien necessària la participació de terceres persones en qualitat d'àrbitres.

Per a arribar a la solució formal del conflicte mitjançant la sentència arbitral calia l'emissió de dos documents públics: el compromís i la sentència arbitral.

El compromís iniciava el procediment. Era l'acte o document que signaven els representants de les dues parts en conflicte com a prova de la voluntat de resoldre'l. Contenia un seguit de formulismes per mitja dels quals s'admetia l'existència del conflicte territorial; s'explicava en què consistia aquest –dissensió sobre els límits, sobre l'ús i l'aprofitament dels terrenys, etc.– i els grans danys i greus discòrdies que entre els habitants de les parts implicades, durant molt de temps, s'havien produït; es reconeixia, també, la voluntat de posar pau a la zona i afavorir la bona convivència entre veïns; s'escollia la persona, o les persones, que durant el procés tindrien la consideració d'àrbitre o àrbitres, i sobre els qui recauria la responsabilitat de dictar sentència, els atorgaven poders i facultats per a examinar tota la documentació que aportarien les parts, per a interrogar testimonis, per a visitar i reconèixer el territori, i se'ls hi concedia, òbviament, la facultat de dictar sentència sobre la qüestió dels termes i d'altres relacionades o incloses en el conflicte, com l'establiment d'emprius, el pagament dels danys ocasionats, etc.; finalment, es determinava i fixava la quantitat que, en cas d'incompliment de la sentència, hauria de satisfer la part no observant a la part observant i a l'àrbitre.

La sentència arbitral l'emetia l'àrbitre escollit, i resolvia, en principi, el conflicte. Aquesta sentència arbitral es podia emetre pocs mesos després de la signatura del document de compromís –com així va succeir en els processos sostinguts amb Morella i Beseit–, o anys després –com va ser el cas del procés amb Horta–, indicatiu del grau de dificultat que presentava la resolució.

El text de la sentència arbitral recollia i descrivia amb tot detall la línia fixada com a separació de termes, línia que quedava materialitzada sobre el terreny mitjançant la construcció de mollons o la gravació de creus sobre les roques. A més, establia emprius, és a dir, la facultat que els

habitants d'una de les parts tindria d'aprofitar algun lloc del terme veí, determinava la situació impositiva de les heretats particulars d'habitants d'una de les parts en territori de l'altra, resolva les responsabilitat per danys fets al llarg del conflicte i tractava d'altres qüestions que l'àrbitre cregués oportunes.

Els tres conflictes estudiats són els que enfrontaren, des de finals del segle XIII, la ciutat de Tortosa amb les viles veïnes de Morella, Beseit i Horta pel territori eminentment forestal que des del riu Sénia, al sud, fins al barranc de la Xalamera, al nord, es disputaven. La resolució dels conflictes seguí cronològicament l'ordre geogràfic sud-nord abans esmentat i aquest serà també l'ordre que seguirem en l'exposició.

La documentació utilitzada forma part dels fons –en pergami i paper– de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (AHCTE). Bàsicament, s'han localitzat i estudiat els originals i diferents còpies dels actes de compromís i de les sentències arbitrals dels tres processos, així com altres documents relacionats amb els conflictes –protests, processos i acords anteriors, privilegis associats...–, i documents de segles posteriors que fan referència als conflictes passats –visures del Port, reconeixement de termes...– els quals ens han ajudat a reconèixer topònims desapareguts, i a delimitar les línies de terme fixades per la sentència original.

3. La delimitació de termes entre Morella i Tortosa

A finals del segle XIII, els termes generals de Morella i Tortosa es trobaven en contacte, però indefinits, al llarg d'una extensa franja de terreny que tenia com a eix el riu de Benifassà i el riu del Magraner. Aquest territori es trobava sota jurisdicció del convent i monestir de Benifassà, amb el qual la ciutat de Tortosa havia concordat l'any 1297 l'establiment d'un empriu a canvi de la llibertat de pas pel pont de Tortosa sobre l'Ebre, així com el pas en barca per a tots els frares del monestir i de la granja de Pimpí i de Xalamera.³

La concòrdia, signada a Tortosa el 14 de juliol de 1297, reconeixia als habitants de Tortosa i del seu terme, que contribuïen o contribuirien a les tales i col·lectes del comú de la ciutat, la facultat franca i lliure de pasturar els animals, tant grossos com menuts, de fer llenya, d'aprofitar l'aigua, la fusta, fer teia, pegaunta i quitrà, i caçar dins del territori de jurisdicció

3. AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa, registre 2729, registre (pergamí) 1376.

eclesiàstica fins a la línia següent: “*de gradu vocato de benifasano qui est super gram serram jusanam dicti monasteri et tendit seguendo Rivum benifassani usque ad rium del magraner et seguendo hunc Rium del magraner usque ad saltum de fredis et usque ad terminum de refalgarini in quo termino toto di refalgari habeant similiter dicte Cives et habitatores dertuse et terminorum eius usum et ademprium supradictum*”.⁴

Aquest acord, insistim, no tenia per objectiu fixar línia de termes, sinó que establia la línia fins la qual els habitants de la ciutat i del terme de Tortosa podrien exercir els usos i aprofitaments de la terra sobre territori del convent. No obstant això, l'acord tindrà una forta influència sobre el procés per resoldre la disputa territorial, que tres mesos després, concretament el 27 d'octubre de 1297, s'iniciarà mitjançant la signatura de l'acte de compromís entre el representant de la Universitat de Tortosa, Lluç Constantí, i el representant de la vila de Morella, Pere Ciutadella.⁵

Aquest acte de compromís sí que tenia com a objectiu bàsic la delimitació de la línia de termes entre Morella i Tortosa, per la qual cosa s'escolliren dos àrbitres, un per cada part en conflicte, i un coàrbitre amb la missió de decidir sobre les coses en què els dos anteriors no arribessin a l'acord. L'àrbitre designat per la part de Tortosa fou el notari tortosí Pere de Vilarodona, mentre que el designat per la part de Morella fou Guillem Moltó. Com a coàrbitre, fou escollit el bisbe tortosí Arnau de Jardí. La pena fixada en cas d'incompliment de la sentència fou de cinc-cents morabatins d'or.

La sentència arbitral fou dictada el 17 de juny de 1298, vuit mesos després de la signatura de l'acte de compromís; temps que fou emprat pels àrbitres i coàrbitre (segons consta en la part preliminar del text de la sentència) en l'estudi dels diferents documents públics produïts per les parts –dels quals mereixé una atenció principal la concòrdia signada l'any anterior entre el monestir i la ciutat de Tortosa–, l'interrogatori o la presa de posició de testimonis i els diferents reconeixements del territori.

L'extracte del text de la sentència on queda descrita la línia de separació de termes es transcriu a continuació: “*termini castris Morelle proceduntur ex parte eiusdem Castris usque ad serra dels coms et descendunt usque ad solum de pinar pla versus Refalgueri i ascendunt serra serra usque ad tosal de Rapheltufa et movendo inde vadunt directa linea usque ad collem*

4. AHCTE, registre 2729.

5. AHCTE, registre (pergamí) 1599, registre 2870, registre 2877.

*dela exada et de eodem colle ad penam dela malgranera sobre les masades del Malgraner et de dicta pena transcurrunt per solum vallis canere et ascendunt ad serram del Castellar et serra serra prout aque discurrunt tempore pluviaris versus benifasa et vadunt ferire ad acutos vallis bou et movendo de dictis aguts vadunt ferire als paylerols subirans et jusanos versus terminus Dertuse et prout dividunt inde et rendunt serra serra prout aque discurrunt tempore pluviaris versus benifasa et vadunt ferire ad stritum benifasani”.*⁶ Aquesta línia fou senyalitzada sobre el terreny mitjançant la construcció de diversos mollons –que consistien en l’acumulació de pedres fins a l’alçada d’una cama– i la col·locació de fites.

La interpretació del text anterior presenta actualment algunes dificultats, degut al canvi de nom d’alguns dels topònims utilitzats, així com la correcta situació d’altres. Els topònims que han desaparegut o han estat canviats són la “*serra dels coms*”, i el “*tosal de Rapheltufa*”. Corresponen, el primer, a la serreta que del tossal del Rei baixa cap a Pinar Pla, deixant-lo al nord, i, el segon, a l’actual tossal d’en Cervera. Les equivalències entre els topònims antics i els actuals són el resultat de l’estudi de documents de l’AHCTE més recents on s’esmenten les equivalències,⁷ així com dels diferents reconeixements del territori fets per l’autor (posteriorment a la data de la conferència, he consultat el document de l’AHCTE, Cartulari 2, on figura, a la pàgina 237, un croquis de l’any 1609 d’aquesta delimitació de termes; per l’interès que té l’hem inclòs a la figura 1).

La transposició de la línia de la sentència sobre cartografia actual es pot veure al plànol núm. 1. Cal destacar que la delimitació de termes resultant del procés de delimitació portat a terme a finals del segle XIII, i fruit de la sentència de 17 de juny de 1298, es manté avui bàsicament inalterada com a delimitació dels termes de la Sénia (en l’antic territori tortosí) i de la Pobla de Benifassà (sobre l’antic terme de Morella).

No obstant això, dues variacions importants s’han produït amb el pas del temps entre la línia fixada el 1298 i la línia actual de separació dels termes. Tot i la construcció de mollons al llarg de la separació de termes, ja en els segle XV,⁸ i posteriorment en les visures dels segles XVI fins al XVII,⁹ se suscità entre les parts –Morella i Tortosa– el desacord per la interpretació del text de la sentència. El desacord venia per la

6. AHCTE, registre 2877.

7. AHCTE, registre 2736.

8. AHCTE, registre 2872.

9. AHCTE, registre 2733, registre 2733, registre 2735, registre 2736.

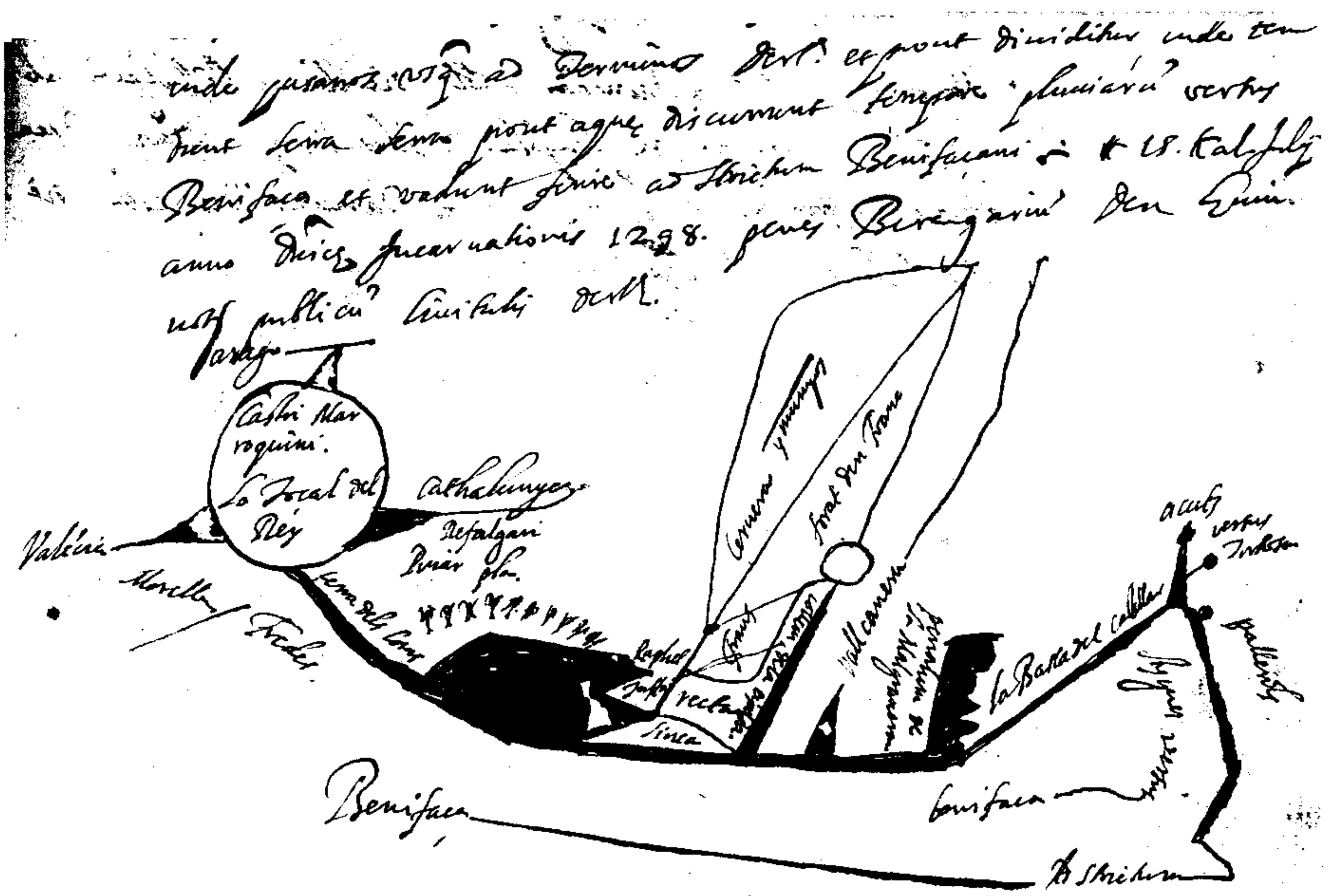
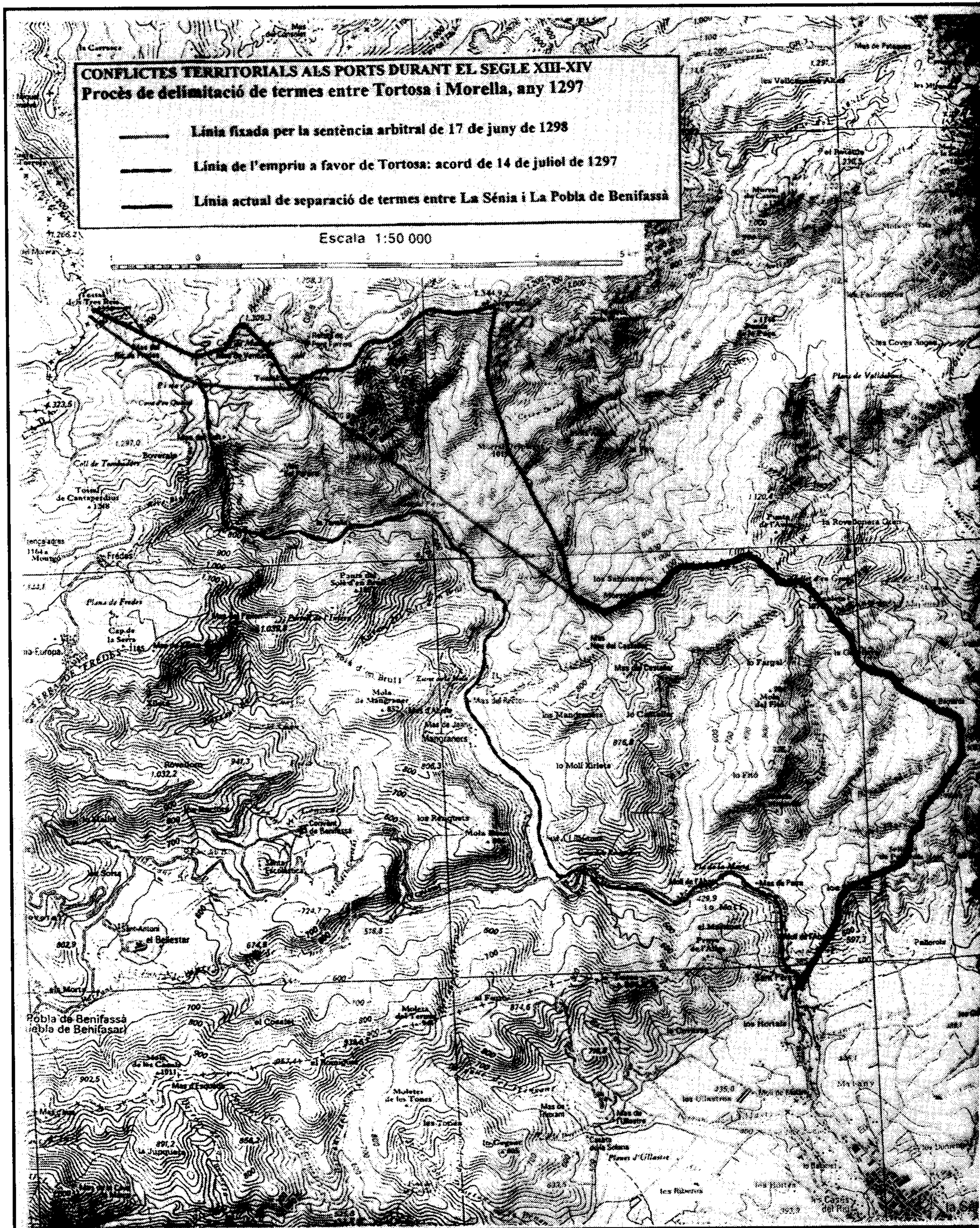

Figura 1: Croquis original de 1609 inclòs a una visura de termes. Cartulari 2, p. 237.

Plànol 1: Delimitació de termes entre Tortosa i Morella l'any 1297.

identificació correcta del topònim "*collem dela exada*" que hi apareix. Mentre que la ciutat de Tortosa mantenia que aquest coll se situava a l'extrem sud de la mola del mateix nom (topònim actualment viu), i, com a prova d'això, mostrava una creu gravada al cim del tossal de "*Rapheltufa*" –l'actual tossal d'en Cervera on la creu encara es conserva avui dia– que assenyalava la direcció del coll de l'Aixada pretesa, els homes de Morella afirmaven que aquest topònim els era desconegut, i la creu mostrada de res servia ja que en el text de la sentència no hi havia referència a la gravació de creus. En canvi, asseguraven que la línia divisòria dels termes des de l'actual tossal d'en Cervera es dirigia carenant fins al tossal de Mont Negrell. El pas del temps va confirmar les pretensions morellanes, i actualment la línia de separació dels termes de la Sénia i de la Pobla de Benifassà (hereva de la línia entre termes entre Tortosa i Morella) discorre per la carena entre el tossal d'en Cervera i el Mont Negrell, (v. plànol núm. 1), encara que tot fa pensar, a la vista de la documentació estudiada i del reconeixement del terreny, que la interpretació que feia la ciutat de Tortosa era la correcta. La segona variació, més recent, es produí a principis del segle XX mitjançant un expedient de modificació de termes que instà l'Ajuntament de Fredes, gràcies al qual s'annexionà gran part de la partida coneguda com Pinar Pla, fins aleshores situada dins el terme de la Sénia. Efectivament, l'antiga línia de termes entre Tortosa i Morella (fruit de la sentència de 1298) baixava del tossal del Rei, passava pel costat del Povet de Pinar Pla –que es conserva actualment a la vora del camí forestal– quedant aquest dins terme tortosí, seguia la línia recta que va del Povet fins al coll que separa el vessant marí del continental per pujar aigües vessants fins al tossal d'en Cervera. Quedaven inclosos dins el terme tortosí els actuals bancals de Pinar Pla i tot el clot de l'actual mas de Ventura. A poc a poc, la línia de separació de termes s'anirà desplaçant cap al nord –guanyant terreny Morella i perdent-ne Tortosa– fins a la consolidació de la situació actual mitjançant la modificació de termes de principi de segle (modificació a la qual l'Ajuntament de la Sénia; curiosament no envià la corresponent comissió, tot i que hi havia estat citat oportunament).

La sentència arbitral recollia l'acord signat l'any 1297 entre el monestir de Benifassà i la ciutat de Tortosa, i reconeixia als habitants de Tortosa i del seu terme la facultat d'aprofitar i usar aquella franja de terreny que es trobava entre la línia de separació de termes i la línia fixada per l'acord (v. plànol núm. 1), terreny que havia quedat dins el terme de Morella, però on Tortosa tindrà la facultat d'aprofitar-ne les aigües, la pastura, la fusta, la llenya i la caça.

Amb l'acceptació de la sentència, s'acabarà el conflicte mantingut entre Morella i Tortosa pel territori. Aquest quedarà definit i amollonat; establerta la jurisdicció i els usos permesos, així com les persones que els podien exercir. No obstant això, continuarà latent per molt temps la indefinició d'aquella part de terme al voltant del coll de l'Aixada, amb divergents i interessades interpretacions del text original. S'acabarà imposant la tesi de Morella (tot i que és, al nostre parer, la incorrecta a la vista del text de la sentència i del reconeixement del terreny).

4. La delimitació del terme entre Beseit i Tortosa

A principis del segle XIV, les tensions pel territori i el seu ús també s'agitaven entre els homes de Beseit (sotmesos a la jurisdicció eclesiàstica del bisbe de Saragossa) i els homes de Tortosa. L'ampli sector muntanyenc que s'estenia des de la "serra dels coms" i la serra del "Castell Marroquí" (avui anomenada tossal del Rei) fins al riu Algars quedava en la indefinició territorial i era objecte de fortes disputes.

Tenim la primera notícia documental d'aquestes tensions i disputes en la protestació que el 24 de juny de 1314 fa la ciutat de Tortosa, representada pel seu batlle, Guillem de Ceret, i pels procuradors Berenguer d'Appiaria i Bernard d'Alforja, davant el bisbe de la Seu tortosina.¹⁰ El protest anava dirigit contra el bisbe de Saragossa i els seus homes de Beseit per la pretesa usurpació d'una part del terme que, segons els tortosins, pertanyia al seu terme general. Concretament, i seguint el text de la protesta, els llocs usurpats s'estenien "*de loco vocato Bunyol versus ad porteyl de tayl de poli i de inde versus talayes de Maria i al Barranchum fontis del teix*". És a dir, des de les actuals moletes Pelades, o de Venanci, fins al portell de Tall de Pollí, incloent-hi tota la partida de les moles d'Arany i la solana del Parrissal fins a la font del Teix. Un territori que Tortosa reclamava en virtut de possessió des de temps de Ramon Berenguer IV, sense que hi hagués memòria en contrari.

Poc temps després, el 7 de novembre de 1314, era signat el document de compromís entre les parts en discòrdia: Beseit i Tortosa,¹¹ amb el qual s'iniciava, recordem-ho, la resolució oficial del conflicte. L'àrbitre escollit aquesta vegada fou únic i recaigué en la figura del noble aragonès Pere

10. AHCTE, registre (pergamí) 1157.

11. AHCTE, registre 2737.

Ferrandis, senyor d'Híxar. La pena per incompliment de la sentència quedaria fixada en mil morabatins d'or.

El 27 de gener de l'any següent, 1315, Pere Ferrandis dictarà sentència definitiva.¹² La part de la sentència on es descriu la divisió dels termes és: "*Sentenciamus, pronunciamus, arbitramus, laudamus et diffinimus et per amicabilem compositionem componendo dicimus et declaramus que termini Civitatis dertuse et de bezeyt dividantur et sint et remaneant divisi et limitati ut sequitur scilicet a ruppe maiori supper locum qui vocatur **el Toll negre** ubi est quidam limis seu mullon. E deinde a dicto loco procedit et sequitur usque ad collem primum post ruppem que vocatur **dela enclusa**, et procedit et sequitur usque ad ruppem maiorem principalem que est in serra maiori superna et alcioris **mole de bunyol** super campum Raymundo Pallares ubi est quoddam troceum ruppis maioris que facit q. caput que procedit seu exit a parte extra et in pede seu solo dicte ruppis facit cavernulam sive covam et super dictam ruppem est positus quidam limes seu mullon et est posita seu figurata in dicta ruppe quedam crux ad forma seu modum jaccensem. Et a dicto loco procedit et sequitur usque ad quandam ruppem rubeam que est inter duos alveos seu canalizas et ibi est positus quidam limes seu mullon es est ibi quedam crux ad formam denarii jaccensis. Et pedit dictus alveus seu canaliza media et descendit usque in **rium dulldemor** et de dicto rivo ascendit usque ad quandam ruppem rubeam que est subtus quandam ruppem albam et in dicta ruppe rubra est posita et facta quedam crux admodum jaccensem. Et a dicta ruppe rubea ascendit directe usque ad quandam pinum magnam rubeam et ibi est positus in radice dicte pinus quiddam limes seu mullon. Et in dicta pinum est facta et figurata quedam crux. Et a dicta pinu ascendit directe ad quandam ruppem planam que est circa podium seu montem altum ubi est quidam limes seu mullon et queddam crux. Et a dicte ruppem plana procedit et ascendit directo ad quandam pinum fictam et ibi est quidam limes seu mullon. Et a dicta pinu ficta procedit seu ascendit directo usque ad quandam limitem seu mullon que est in capite cuiusdam planicie seu plane de qua potest homo videre manerum sive **mansum Jacobi Vitalis**. Et de dicto limite dicte plane procedit et sequitur usque ad quandam ruppem rotundam et separatam que est super vallem seu barrancum que incipit seu mirat **rivum dull de jaben**. Et in dicta ruppe alta est positus quidam limes seu mullon Et est ibi facta et figurata quodam crux ad forma jaccensem Et de dicto limite seu mullon descendit per vallem maiorem usque ad riumm et postmodum ascendit directe usque ad quandam alium limite qui est intus in valle seu barancho dull de*

12. AHCTE, registre 2731, registre 2737.

*jaben super quandam ruppem que est inter vallem seu barranchus maiorem et quendam alium minorem Et deinde ascendit directe per quendam alveum seu caniram supper et remanet quedam cavernula sive cova alba voltada in termino dertuse Et a dicto alveu seu canaliza ascendit directe ad rostrum seu morrom cuiusdam ruppis alcioris que vocatur **la coscollosa** super manerum seu mansum Jacobi vitalis Et ibi est quidam limes seu mullon et deinde procedit de cingla en cingla sicut dividit terminum cum termino de **Raffalgary** Itaque infra dictos limites seu mullones versus partem civitatis Dertuse sunt e remaneant termini et pro termino Dertuse. Et eodem modo infra dictos limites versus partem Bezeyt sunt et remaneant termini et pro termino de Bezeyt”.*¹³

Per tal de seguir el text anterior amb la toponímia i cartografia actual, cal indicar les equivalències –segons les nostres conclusions– entre el topònim antic i l'actual. Així, el “*toll negre*” és l'actual clot de la Pega; la “*mola de bunyol*” és la mola de Lino; el “*mansum de Jacobi vitalis*” es coneix actualment com a corral de Quinto i el riu “*dull de jaben*” és el riu Matarranya. Amb aquestes equivalències, es pot reconstruir la línia de separació de termes creada arran de la sentència de 1315 (v. plànol núm. 2).

Sobre el terreny, es materialitzarà l'atermenament mitjançant la construcció de mollons i la gravació de creus sobre roques o arbres. Aquestes creus suposen una novetat respecte a l'anterior sentència entre Morella i Tortosa, on tan sols es construïren mollons. Les creus tenien l'avantatge de donar una major estabilitat a la demarcació, ja que, a diferència dels mollons, la seva destrucció era força més difícil. Es gravaren un total de sis creus, cinc sobre roca i una sobre un gran pi. La particularitat d'aquestes creus és que estaven formades per una línia llarga que mostrava la direcció del terme i dues línies paral·leles col·locades perpendicularment a l'anterior.

D'aquestes cinc creus sobre roca, n'he pogut retrobar encara avui dia tres. D'aquestes tres una és coneguda actualment amb el nom de Creu de les Armes del Rey, i és la situada sobre “*ad quandam ruppem rotumdam et separatam que est super vallem seu barrancum que incipit seu mirat rivum dull de jaben*” del text de la sentència; és a dir, sobre aquella roca rodona i separada que està sobre el barranc on comença i es veu el riu Matarranya. Actualment, aquesta creu continua fent de límit entre Tortosa i Beseit, i és el punt més occidental del terme tortosí (tot i que cal indicar

13. AHCTE, registre 2731 (subratllat de l'autor).

CONFLICTES TERRITORIALS ALS PORTS DURANT EL SEGLE XIV
Procés de delimitació de termes entre Tortosa i Beseit, any 1315

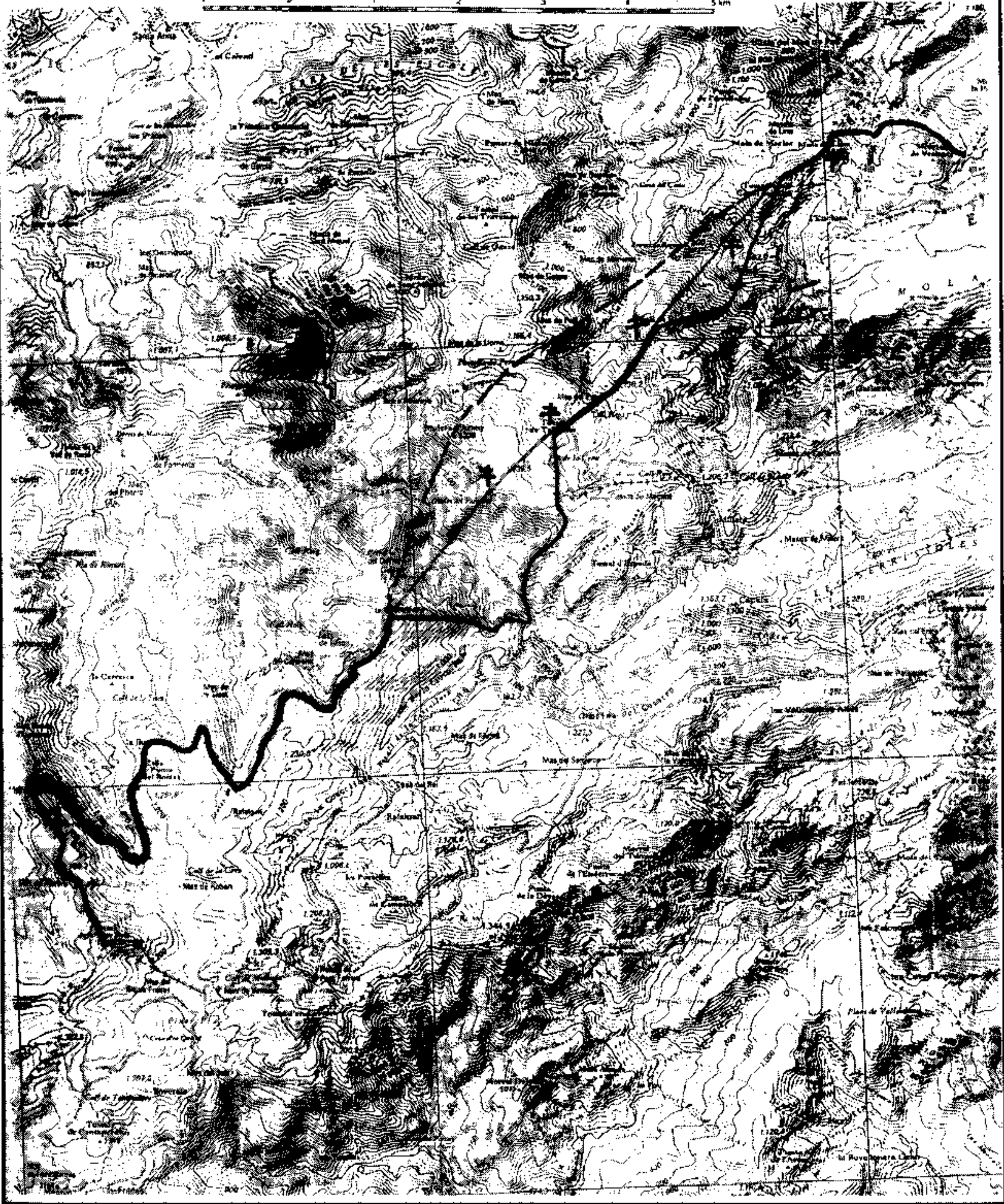
———— Linya fixada per la sentència arbitral de 27 de gener de 1315

———— Linya pretesa per la ciutat de Tortosa: protest de 24 de juny de 1314

———— Linya actual de separació de termes

✚ Situació de les creus fetes l'any 1315 per a la divisió dels termes

Escala 1:50 000

Plànol 2: Delimitació de termes entre Tortosa i Beseit l'any 1315.

Creu de les armes del rei, gravada l'any 1315 com a límit entre els termes de Tortosa i Beseit, i situada sobre la "*roca rodona i separada*" de les moletes d'Arany. Actualment és el punt del terme municipal tortosí més allunyat del nucli urbà. (foto de l'autor).

que, en tota la cartografia oficial, aquest extrem del terme tortosí es troba incorrectament delineat); es pot veure (si se supera el vertigen) sobre la gran roca rodona suspesa sobre les Gúbies del Parrissal.

A part de fixar la línia de terme, la sentència de 1315 resolva diverses qüestions relacionades amb el desacord preexistent. Així, disposava que els habitants d'un terme, amb terres i heretats posseïdes en l'altre, en mantindrien la possessió, però haurien de pagar les exaccions, tal i com les pagaven els habitants del terme on havia quedat la terra. També, es dictava el sobreseïment de totes les penes per actes i casos de violència, danys i injúries, tant civils com criminals, ocorreguts amb anterioritat. No s'establí cap empriu a favor de cap de les parts.

Coneguda la sentència els prohoms de la ciutat de Tortosa suplicaran al rei Jaume II que els faci donació de la part de terme aconseguida "en la qüestió de Beseit" com l'anomenaven. El 27 de febrer de 1316, en privilegi donat i signat des de la mateixa ciutat,¹⁴ Jaume II donarà,

14. AHCTE, registre (pergamí) 1384.

efectivament, als homes de Tortosa l'ús i la facultat de fer llenya i fusta exclusivament per a usos i necessitats pròpies, i no per a vendre, donar o qualsevol altre ús, que serien considerats fraudulents. Els donarà també l'ús de les herbes per a pasturar els seus bestiar. I, finalment, establirà la facultat que tots ramats en trànsit que no pertanyin a homes de Tortosa puguin romandre amb els seus conductors en aquella part de terme guanyada, durant dos dies i dues nits de manera franca i lliure.

Aquest privilegi fou modificat el 23 d'agost de 1316 des de Lleida pel mateix Rei,¹⁵ a petició dels prohoms de Tortosa, per a què del privilegi concedit no en gaudissin tots els habitants de la ciutat i del terme de Tortosa –com s'havia establert el 27 de febrer anterior–, sinó que fos privilegi exclusiu d'aquells habitants que havien contribuït al pagament de les despeses generades pel procés de delimitació de terme, i d'aquells que contribuïen i contribuirien a les despeses del Comú.

Tot i l'estabilitat donada a la línia fixada per la gravació de creus a la roca, i la claredat de la descripció que apareix al text de Pere Ferrandis, la delimitació actual s'aparta de la de 1315 en dos zones (v. plànol núm. 2). La primera, poc important, es troba en el pas del terme pel riu Ulldemor, és feia baixant pel cingle de la "*mole de Bunyol*" (actual mola de Lino) fins als ullals de la Figuerassa en el mateix riu (no els que apareixen amb aquest nom als plànols excursionistes, que són els ullals de Tall Nou), per pujar en línia recta fins a l'actual pla de la Creu; per a, actualment, baixar de la mola de Lino fins a uns 350 m aigües amunt dels ullals de la Figuerassa, de manera que el terme de Beseit guanya un petit triangle de terreny respecte a la sentència de 1315.

L'altra modificació, molt més important, es troba en el pas del terme pel riu "*dull de jaben*" (actual riu Matarranya), feia seguint la línia recta des de la creu de les Armes del Rei fins al cim de la Coscollosa, incloent en terme tortosí totes les aigües vessants del riu Matarranya per sobre de les Gúbies del Parrissal; mentre que actualment el terme es dirigeix des de la creu esmentada, vorejant el cingle fins al pas de la Guimerana i d'aquí, puja, també pel cingle, fins a la Coscollosa. Prova d'aquesta modificació és la "*cova alba voltada*" que figura, segons el text de la sentència, en terme tortosí, i que encara es pot identificar perfectament des de les moletes d'Arany, però situada avui dins el terme de Beseit (v. plànol núm. 2).

15. AHCTE, registre 2731.

Així també, amb el pas del temps, el terme de Beseit amplià la seva extensió, i guanyà una part del territori de la ciutat de Tortosa, que encara que allunyat del nucli urbà, els seus representants no van ser capaços de defensar al seu moment, a pesar de la claredat, insistim, del text de la sentència dictada per Pere Ferrandis a favor dels interessos tortosins.

5. La delimitació de termes entre Horta i Tortosa

El conflicte més llarg, violent, i que generà una major tensió fou, sens dubte, el que enfrontà l'Orde de l'Hospital, i els seus homes de la Batllia d'Horta, amb els de la ciutat de Tortosa i els dels castells i llocs de Carles i Paüls. Els orígens i motius del conflicte territorial que abastava geogràficament des del riu Algars, al sud, fins al barranc de la Xalamera, al nord, eren diversos, però podem situar el moment inicial dels enfrontaments l'any 1294, i s'allargaren durant més de setanta-cinc anys. Efectivament, a raó del canvi d'aquest any, mitjançant el qual Tortosa i el seu terme tornaven a mans reials, va ser necessari delimitar el terreny que el definia i el separava del terme de la batllia d'Horta (que restava en mans de l'Orde del Temple). Es decidí amollonar el territori i s'escolliren els representants. El rei Jaume II nomenà al Batlle General del regne valencià, Pere de Líbia, mentre que l'Orde del Temple nomenà al comanador d'Ascò, Arnau de Torrella, en representació del mestre de l'Orde a l'Aragó i a Catalunya, Berenguer de Cardona. No assistiren a l'acte de divisió els representants de la ciutat de Tortosa –almenys així ho argumentaran durant el conflicte– ni els dels llocs de Carles ni Paüls, els quals, perjudicats en les seves pretensions territorials, no reconeixeren posteriorment com a vàlida la línia fixada.

Pere de Líbia i Arnau de Torrella foren els encarregats de reconèixer i amollonar un extens territori que comprenia des de l'actual serra de Cardó i Boix, al marge esquerre de l'Ebre, fins al naixement del riu Algars, a l'interior del massís del Port.

5.1. El conflicte entre Horta i Paüls

Els primers que reaccionaren violentament contra la divisió de 1294 foren Bernat de Puig i els seus homes del lloc de Paüls, els quals a principis del segle XIV, serien acusats pels homes d'Horta d'haver destruït els mollons i d'haver esborrat les creus posades. Aquesta acusació donà lloc l'any 1309

a un primer procés per la divisió territorial entre Paüls i Horta,¹⁶ el qual motivà la intervenció reial. Efectivament, el 27 de gener de 1309, Jaume II designà el veguer i el batlle de Tortosa com a àrbitres del conflicte amb el manament, fet l'11 de febrer, d'accedir personalment als termes en disputa, i de tornar a situar els mollons i les creus tal com s'havien establert en el canvi de 1294 per part de Pere de Líbia i Arnau de Torrella. En el manament d'11 de febrer, s'establí a més que en cas de dubte a l'hora de retornar els mollons al lloc, es procedís al segrest d'aquests termes, sota pena de 500 morabatins a la part contravenint. El segrest de termes fou una mesura molt corrent al llarg d'aquest llarguíssim conflicte i suposava la prohibició general de fer-ne ús o d'aprofitar-ne els recursos de la terra.

Els llocs en disputa eren les partides anomenades Montsagre i Erbellars, que el senyor de Paüls creia que estaven sota la seva jurisdicció i dins del seu terme. La situació territorial d'aquestes partides no podia ser més enrevessada. La carta de donació de Paüls feta pel rei Alfons I l'any 1168, incloïa les partides de Montsagre i Erbellars –"ipsam montannam de Monsagar simul et Arbellars"–,¹⁷ donació sobre la qual es basava la reivindicació territorial de Bernat de Puig. No obstant això, l'any 1209, Ramon de Montcada, cosenyor de Tortosa, havia donat aquestes partides (incloses als termes del castell de Bene) al Temple amb la signatura de la sentència arbitrada per Guillem de Cervera, veguer de la Ciutat de Tortosa, que posava fi, momentàniament, a la controvèrsia per la jurisdicció i possessió de l'esmentat castell de Bene.¹⁸

Posteriorment, segons consta en els capítols presentats per la Comanda d'Horta durant el procés de l'any 1365, l'Orde del Temple donà als pobladors d'Horta i Arnes, l'any 1223, els llocs d'Erbellars i Ortells.¹⁹

El 3 de març de 1309, el veguer i el batlle de Tortosa, acompanyats per les comissions o representacions de les parts, realitzaren el reconeixement dels termes de Montsagre i Erbellars,²⁰ i recolliren informacions i testimonis. Fou en va. L'11 de març, amb la convicció de no poder resoldre el conflicte ni acomplir el manament reial –que era, recordem,

16. AHCTE, registre 2900.

17. José M. FONT I RIUS, *Cartas de Población y franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona: CSIC, 1969.

18. AHCTE, registre (pergamí) 1505.

19. AHCTE, registre 293: "(...) eorum positati arbellars i ortells (...) terminantur de illo gradu qui est in capite illius terre que est fferrarii de fonoll i sicut illi serra in que sunt illi mollons facti juxta via de illo vaquerizal que tendit apud Pabuls usque in serram superiori i sicut illa escalerola de arbellars ostendit sit aque versant (...)."

20. AHCTE, registre 2900.

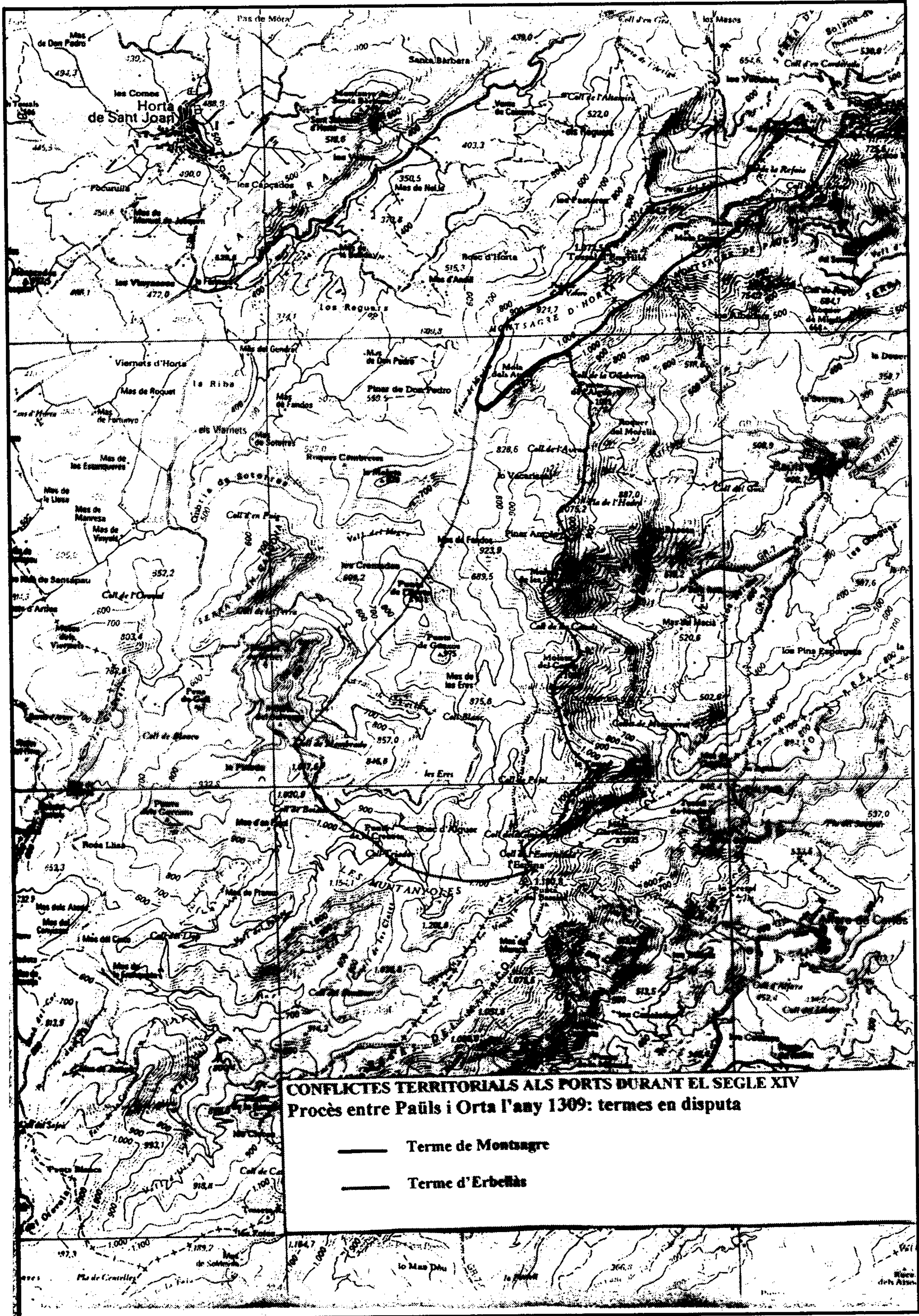
retornar els mollons posats l'any 1294, solament quinze anys enrera!—decretaven el segrest dels termes en disputa. L'abast territorial d'aquest segrest incloïa la muntanya de Montsagre i el lloc d'Erbellars —s'estenia aquest lloc des del coll de l'Espina fins a la roca de Bene, d'allí fins a l'extrem nord del Montsagre, i, seguint l'aigua vessant, tornant cap al coll de l'Espina passant per l'anomenat coll de Paüls, incloent-hi el Vacarissal i la Canaleta— (v. plànol núm. 3). La prohibició d'ús que imposava el segrest s'entenia per als homes dels llocs d'Horta i de Paüls, mentre que en quedaven fora tots els habitants dels masos que eren dins les afrontacions designades, especialment els habitants dels masos de les Eres de Bene (topònim —les Eres— que es manté actualment situat al terme d'Horta), els quals podien continuar aprofitant la llenya, les herbes, i llaurar la terra sense impediment, especialment del senyor de Paüls, Bernat de Puig. Aquests pobladors de les Eres de Bene devien estar subjectes a la jurisdicció de la Comanda d'Horta, a conseqüència de la donació "*ad populandum*" que havia atorgat l'any 1296 el seu comanador (curiosament sols dos anys després de l'amollonament fet en temps del canvi),²¹ segons consta també a la clàusula VIII dels capítols presentats per la Comanda al procés del 1365. D'aquí aquesta menció especial que es fa al text perquè no siguin molestats pel senyor de Paüls durant la vigència del segrest.

5.2. La generalització del conflicte

Des de l'any 1321 fins al 1334, són nombrosíssims els documents que es troben a l'AHCTE referents a la qüestió de l'amollonament de termes entre la ciutat de Tortosa i la vila d'Horta.²² Els representants de Tortosa, que fins aquell moment, sembla, s'havien mantingut al marge del conflicte —el pes del qual havia recaigut en el senyor de Paüls—, entren de ple en la disputa territorial. Davant d'ells, l'Orde dels Hospitalers, com a senyors d'Horta i del territori de la seva Comanda, després de la desaparició de l'Ordre del Temple, mantenen les reivindicacions territorials amb fermesa. Destruccions de mollons, recol·locacions, protestes per la situació dels límits, se succeeixen sense arribar a cap acord, fins que el 5 d'agost de 1334 el rei Alfons, mitjançant carta reial

21. AHCTE, registre 293: "(...) *dederunt ad populandum illum locum qui vocatur eres de bene terminans locum i poblaciones predictas a collo de pauls usque in colle de bene sic aque versantur i aserris de illa muntanyola sic aque versant usque in serris de illo vaquerizal usque ad illam canaleta i sicut ille Roche grosse vadunt usque in illum stritum subtus avellaner i usque in Roche de bene i sicut dirigitur in terris probos hominum Orte.*"

22. AHCTE, registre (pergamí) 1504, registre (pergamí) 1511, registre (pergamí) 1522, registre (pergamí) 1395, registre (pergamí) 1418, registre (pergamí) 1410, registre (pergamí) 1405.

Plànol 3: Conflicte entre Paüls i Horta l'any 1309. Terme en disputa.

feta a Terol,²³ comunica a la ciutat de Tortosa el segrest dels termes en litigi d'aquesta manera: *“Alfons dei gratia Rex aragonum Valente Sardine et Corsice at comes barchinone dilecto et fidelibus suis vicario paciariis probis homines et Universitatis civitati Dertuse salute et dilectione. Al nostre coneixement ha arribat que entre vosaltres i els homens del loc d’Orta i l’Orde de l’Hospital de Sant Joan Jerosolimitan, sobre els termes del mateix lloc s’ha suscitat una greu discòrdia principalment sobre la partició i els usos i emprius dels termes (...) en tots els termes sobre els quals hi ha tensió (...) estatuim el seu segrest a vosaltres i ells baix la pena de Mill Marchas argenti (...) i manem que pendent el segrest predit en aquests termes nos puguen usar ni fer cap empriu en ells (...). Dat Turorii nonas augustu anno domini Millessimo Trecentesimo Tricesimo Quarto”*.

Aquest conflicte territorial entre la ciutat de Tortosa i l’Orde dels Hospitalers s’emmarca dins d’un procés general d’enfrontament pel territori i la jurisdicció que tingué lloc entre aquestes dues institucions durant el segle XIV, enfrontament que, a més d’afectar els límits territorials entre Tortosa i Horta, s’estenia als d’Uldecona, Godall, Rasquera, Miravet i el Pinell.

5.3. Els fets de 1364 i el procés per la crema de fusta a Terranyes

Tot i el segrest reial establert l’any 1334 la tensió territorial continuarà augmentant fins arribar el juny de 1364 a l’episodi de major violència. Efectivament, durant aquests dies de juny s’estava realitzant una tala important de fusta a la zona de Terranyes, fusta que havia venut la vila d’Horta al ciutadà barceloní Bernat Turell per a construir galeres per al rei, que les volia utilitzar en la guerra contra Castella. Aquesta partida, Terranyes, s’incloïa dins el territori disputat, i, per tant, es trobava sota el segrest reial de 1334. Amb el conflicte territorial no resolt, els homes de Tortosa consideraven Terranyes com a part del seu terme i l’aprofitament que s’estava realitzant com una invasió territorial i un aprofitament fraudulent del bosc. Els fets ocorreguts, en paraules del comanador d’Horta, Berenguer de Montpaó, dirigides al bisbe de Tortosa, foren relatats d’aquesta manera: *“El veguer de la Ciutat, procuradors i molts altres habitants d’aquella i del lloc de Castles nulla rahó precedent, violentament i ma armada, entraren, envahiren i crebantaren lo terme de la mia Comanadoria d’Orta del Espital de Sant Johan Jerosolimitan, i en lo port d’Orta, en la partida appellada les faxes de la font de la moxera,*

23. AHCTE, registre (pergamí) 1524.

meteren foch i cremaren gran multitud e meteren foch e cremaren la barracha en la qual los fusters i obrers de la dita fusta habitaven, i prengueren i ligaren i ab si propis i dels dits termes d'Orta traguieren Domingo Gomiç, Guiamó Claramunt i Guiamó Almenar, habitants de la dita vila d'Orta, homes i vassalls meus i del orde dessús dit, moltes altres innumerables injúries i violenties allí cometeren i perpetraren".²⁴

Aquests fets de Terranyes donaran lloc a un important procés judicial contra el veguer i els homes de Tortosa acusats pel comanador d'Horta. L'àrbitre del procés serà escollit pel rei i correspondrà l'elecció al bisbe de Tortosa i es designarà la vila de Tivissa com a lloc del juí. El text anterior del comanador d'Horta al bisbe de Tortosa és part de l'escrit d'acusació presentat en el juí o procés de la crema de fusta.

El veguer i els procuradors de Tortosa es defensaran de l'acusació amb l'argument abans esmentat: és a dir, que les "*faxes de la font de la moxera*" –topònim avui desconegut– situades a la partida de Terranyes eren del terme de la ciutat de Tortosa, i la seva actuació s'atenia a l'exercici de la jurisdicció que, al rei, com a senyor de la ciutat, representat pel veguer, i als procuradors, com a representants de la Universitat de la ciutat de Tortosa, els pertocava davant d'una invasió territorial feta per gent estrangera. Actuaven, per tant, en defensa dels privilegis de la Ciutat i dels interessos del rei, dins del terme general tortosí. Així ho degué entendre el rei Pere quan, el 26 de juliol mitjançant un escrit dirigit a l'àrbitre del procés, manava el sobreseïment d'aquesta causa contra el veguer i els homes de Tortosa.²⁵

Els enfrontaments violents continuaren, com el protagonitzat pel senyor de Paüls i els seus homes, quan, a principis de l'any 1365, seguint de nou les paraules del comanador d'Horta "*violentament i ma armada i de nit amagadament es vengut et intrat i ha envait i crebantat los termens de la vila, de una serra qui es nomenada les capçades, LXX cabres sen mena i pus i liga lo pastor i aquell sen mena ab si propis entre al terme de Pabuls*".²⁶ Des del punt de vista del senyor de Paüls, en canvi, aquesta acció era també una defensa del seu territori davant l'aprofitament fraudulent de pastures feta per ramats i persones estranyes.

24. AHCTE, registre 2835.

25. AHCTE, registre 2834.

26. AHCTE, registre 2835.

5.4. La solució del conflicte

Com hem vist, la intensitat del conflicte havia provocat episodis de violència greus, i s'imposava, pel bé de la convivència, la solució d'una manera pacífica abans que aquests episodis, encara aïllats, desemboquessin en una guerra oberta. Així, el 22 d'agost de 1365, se signà a Beseit el compromís entre totes les parts en conflicte.²⁷ Signaren per la part de Tortosa: Joan de Naters, jurisperit, en representació del rei; Ramon Pinyol, Pere Curró i Jacob de Tous, com a procuradors de la Universitat de la ciutat de Tortosa; Ramon de Puig com a senyor del castell i lloc de Paüls i procurador de la seva Universitat; Pere de Sentmenat, com a senyor del castell i lloc de Carles, i els dits Ramon Pinyol i Pere Curró, com a procuradors d'aquesta Universitat. Per part de l'Orde de l'Hospital signaren el compromís: fra Pere d'Albis, comanador d'Ascó; fra Guillem de Montpaó, lloctinent de Berenguer de Montpaó, comanador d'Horta; Andreu d'Hurracha, veguer d'Horta; Bertran Amargós, veí d'Arnes, com a procurador d'Horta, Arnes i Prat de Comte, així com altres representants de la Comanda i Batllia de Miravet i llocs de Miravet, Ginestar, el Pinell i Rasquera.

L'acte de compromís fet a Beseit designava àrbitre del conflicte l'abat del monestir i convent de Benifassà, Pere de Torres, el qual prenia l'enorme responsabilitat de delimitar un territori disputat durant més de setanta anys entre dues parts que havien mostrat una forta bel·ligerància al llarg de tot el segle XIV.

Prova de la dificultat amb què va topar l'abat per resoldre el conflicte és el voluminós expedient que inclou totes les actuacions processals fetes des de l'any 1365 fins al 1369.²⁸ Aquest expedient de 974 pàgines no és suficient per a contenir tot el procés, ja que la sentència definitiva no seria dictada fins l'11 de setembre de 1372, tres anys després, i passats set anys des de la signatura de l'acte de compromís a Beseit.

Les 974 pàgines de les diligències fetes per l'abat informen amb tot detall sobre les pretensions territorials de cada una de les parts, i inclouen còpia de tots els documents sobre els quals fan recaure els drets d'extensió territorial. També hi són recollides les declaracions de testimonis que cada part aporta per defensar els seus interessos, només aquestes declaracions ocupen més de 350 pàgines.

27. AHCTE, registre (pergamí) 1521.

28. AHCTE, registre 293.

S'inicia el volum del procés amb la inclusió de quaranta-tres capítols per mitjà dels quals la ciutat de Tortosa argumenta i reclama, com a part del seu terme general i particular de Paüls i de Carles, un extens territori muntanyenc del Port. Concretament, reclama al capítol IV *“que los termens de Paüls ves lo loch de Orta se estenen al coll de la spina i son acostumats desser et comencen del dit coll de la spina tro al coll de bene, et del coll de bene tro a la via antigua de Orta, et de la via antigua de Orta tro a aquell loch hon se depereix la roca de orada i de bene”*. S'especifica en el capítol VII quin territori abasta la descripció anterior: *“Dins los dits termens son i son enclosos los termes, terres i possessions següents, és a saber, erballas i el vaquerisal e tot monsagre i lo gubiot i les eres de bene i lo mas que es dit den fois en ves prat de comte”*.

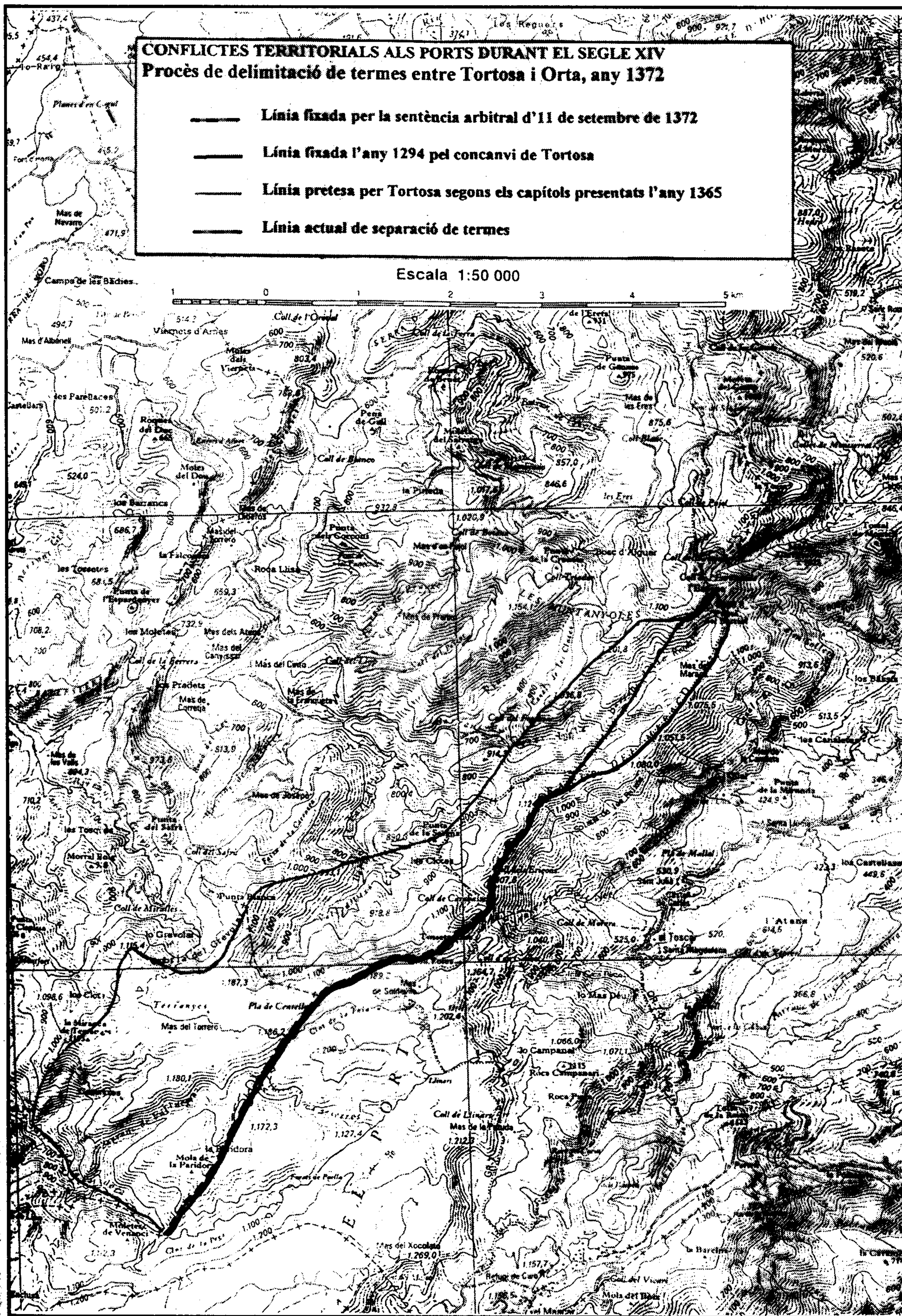
Pel que fa al terme de Carles es diu en el capítol XXI: *“Los termens de Tortosa i del castell i loch de Castles ves los lochs de Orta i de Arnes se estenen i van al coll de la spina, i son i son acostumats desser i de anar i comencen en lo dit coll de la spina. E daquí a avant dreta linya van per la serra tro a dues roques forcades. Et de les dues roques forcades daquí a avant devallen en una vall gran que es sota les damunt Roques. Et puguen en apres tro al coll que es l'altra part i al terme a qui fitat o que ere allí fitat. Et del terme allí fitat van tro a un puig e de qui avant a altre puig hon es o era una alzina en la qual es o era una creu feyta en senyal que era fita del terme de Tortosa i de Castles i de Arnes”*. En aquesta delimitació s'inclouïa dins els termes de Tortosa i de Carles tota la serra de l'Espina fins al tossal de la Muntanyola, tota la vall d'Uixó, la *“faixa pinosa i lo clot del oró”* (topònim que correspon a les actuals Clotes) i tot el terme, terres i possessions del lloc de Terranyes fins a l'extrem de l'Escalerola, inclosa també la vall Negra i Tall Cremat. Tal com es diu al capítol XXXIII, *“Els termens de Tortosa i Castles envés Orta i Arnes van i se estenen tro a un logar hon se affronten Tres termes. És a saber lo terme de la ciutat i el terme de Bezeyt i el terme d'Orta i Arnes. Et dallí partin dreta linea va ferir en la enclusa. Et partint de la enclusa dreta linea debes Orta va ferir a la font de queta la qual en altra manera es apellada la font de bunyol. Et partint de la dita font de bunyol linea dreta va ferir a la Rocha foradada. Et partint dela dita Rocha foradada linea dreta va ferir a la escalerola. Et partint dela escalerola dreta linea va ferir a la toça roja. Et partint dela toça roja linea dreta va ferir al Estret de vall de lor. Et partint del estret de vall de lor linea dret va ferir a la roques trepades als. forcades. Et pujassen dreta via per les pedrices della Riu sech i partint de les dites pedrices dreta linea va ferir al toçal lo qual es en vista del pou den fanena que es en vista del toçal de la muntanyola incloent vall duxor i la faxa pinosa i lo clot del oró. Et partint del dit toçal lo qual es en vista del dit pou den fanena dreta linea va ferir al damunt dit toçal de la muntanyola”*.

En tots aquests territoris la ciutat de Tortosa i els senyors de Paüls i Carles asseguraven que actuaven i que havien actuat sempre com si pertanyessin als seus termes; així tothom que volia entrar bestiar per a pasturar dins aquest territori *“san a avenir i erbejar ab los erbejadors de Tortosa o ab lo dit en Ramon dezpuig o ab los seus erbejadors i ab ells erbejen e savenen e son acostumats de avenir i de erbejar”*, (capítol XI). I també *“si alcuna persona de qualsevol loch sia, exceptat dela dita Ciutat de Tortosa o de sos termes (...) per tallar o fer fusta sens volentat i licentia dels honrats procuradors dela dita Ciutat o del dit en Ramon Despuig (...) los vedalers del port dela dita Ciutat o el dit en Ramon despuig i sos predecessors penyoren i han acostumat de penyorar hoc encara pendre cayrals persones i tenir presos i penyorat”*, (capítol XII). D'igual manera, són necessàries llicències dins el territori descrit per a persones estranyes, en el cas d'edificar masos o cases i d'arrabassar i llaurar terres. Tot això descrit per al terme de Paüls fou repetit per al de Carles canviant únicament el nom del senyor del lloc, Ramon de Puig per Pere de Sentmenat. Un altre argument de la ciutat de Tortosa per a demostrar la possessió i l'exercici de la jurisdicció dels llocs del terme de Carles en disputa es troba al capítol XXXIII on es diu: *“la Ciutat de Tortosa be ha XX o XXX anys passats en lo cap de la esqualerola terme de Tortosa posa forques en vista de Arnes axi com en terme de Tortosa i de Castles”*. El *“cap de la esqualerola”* esmentat identifica l'extrem oest del pla de Terranyes sobre el lloc anomenat avui l'Escaleta Vella, des d'on es pot veure, efectivament, el poble d'Arnes en dies clars (v. plànol núm. 4).

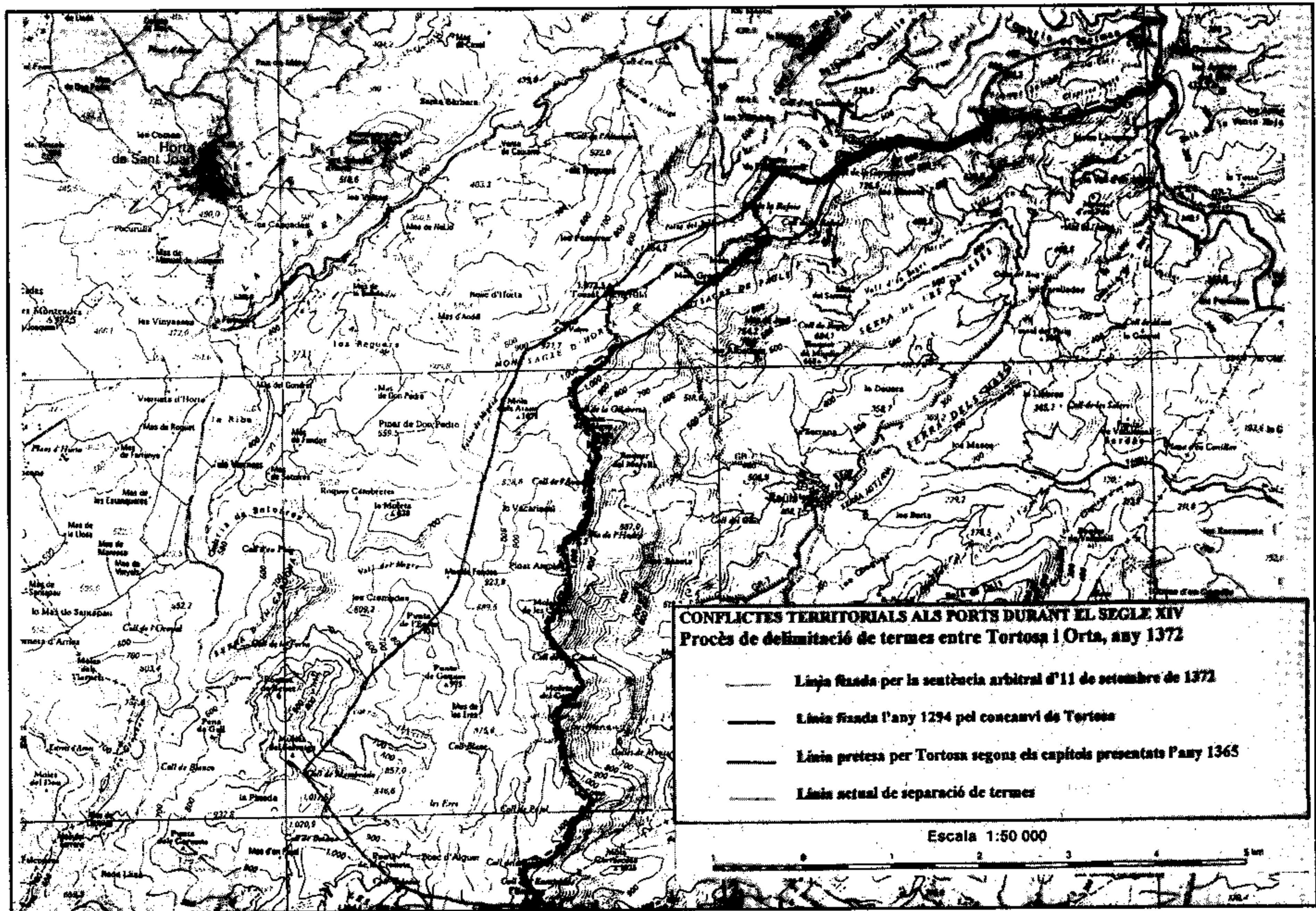
Els homes d'Horta i la seva comanda, al seu torn, responen amb la presentació de divuit capítols on fan repàs de totes les donacions territorials fetes a l'Orde del Temple, i les que aquesta feu als homes d'Horta i Arnes. Per exemple, la carta de població feta per Pons de Rigalt l'any 1191 als homes d'Horta (capítol III), la donació d'Erbellars i Ortells feta pels frares del Temple als pobladors d'Horta i Arnes l'any 1223 (capítol VII), la donació a cens que fa el Temple als homes d'Arnes del lloc anomenat Terranyes l'any 1258 (capítol XI),²⁹ o la donació *“ad populandum”* que el comanador d'Horta fa del lloc anomenat Eres de Bene l'any 1296 (capítol VIII).³⁰

29. AHCTE, registre 293: *“qui locus (Terranyes) confrontatus i terminatus de termino de Castles usque in capite vallis de auxor et de valle de auxor usque in capite cingle escale, et de capite cingle escale usque in vista pena galea et de vista de pena galea usque in barranco de la gavarda.”*

30. AHCTE, registre 293: *“dedurunt ad populandum illum locum qui vocatur eres de bene terminans locum et poblaciones predictas a collo de pauls usque in colle de bene sic aque versantur et aserris de illa muntanyola sic aque versant usque in serris de illo vaquerizal usque ad illam canaleta et sicut ille roche grosse vadunt usque in illum stritum subtus avellaner et usque in roche de bene et sicut dirigitur in terris probos hominum Orte.”*

Plànol 4: Delimitació de termes entre Tortosa i Horta l'any 1372.

Els documents de més força en tot el procés també seran presentats en els capítols de la part d'Horta. Es tracta del compromís i sentència arbitrada l'any 1293 pel bisbe de Tortosa sobre la divisió de termes entre els frares del Temple i Ramon de Sentmenat, senyor de Carles, i els seus homes (capítol X), i de l'acta de l'amollonament del canvi de la Ciutat de Tortosa l'any 1294 fet pels àrbitres, Pere de Líbia i Arnau de Torrella, del qual tant n'hem parlat (capítol XV). Aquest dos documents eren del tot favorables a les pretensions territorials de l'Orde de l'Hospital, i concretament aquest últim el responsable de tots els enfrontaments, violències i disputes ocorregudes al llarg del segle.

L'amollonament del territori feta l'any 1294 com a resultat del canvi (l'acta de la qual només l'he pogut localitzar dins l'AHCTE en aquest expedient judicial de 1365-69)³¹ dividia el terme general de Tortosa des de la mola de Viamà i creu de Santos, a la serra del Boix (entre els actuals termes del Perelló i Rasquera) fins a "*la mola del astor*"³² –topònim avui desaparegut– i el riu Algars en ple massís del Port. La delimitació del terme general de la Ciutat, i particular de Paüls amb el terme d'Horta, s'iniciava al barranc de la Xalamera i pujava aigües vessants, tal com avui encara es manté fins a la Refoia del Montsagre, la qual deixava a la banda d'Horta. Seguia l'amollonament per l'aigua vessant entre Paüls i Horta pel cap de la mola Grossa fins a situar-se sobre la font del Montsagre. Creuava la depressió de la font, deixant aquesta també en terme d'Horta, per a pujar al cim de la punta dels Raus, per a seguir d'ací fins al coll de l'Espina, tot aigües vessants cap a Paüls i cap a Horta. Del coll de l'Espina, on començava el terme de Carles, l'amollonament continuava les aigües vessants cap a Carles i cap a Horta, de manera que les Rases quedaven dividides, el sol ell en terme de Carles i el pla i l'ombria en el d'Horta. Continuava l'amollonament per la tosseta Rasa seguint la divisòria d'aigües fins a un tossal (situat a la dreta de l'actual camí o ròssec que va a Terranyes) a partir del qual es dirigia en línia recta, després de creuar el barranc de Casserres, o de la vall Negra, fins al punt més alt de l'anomenada "*mola del astor*", situada a prop de la mola de Catí (v. plànols núm. 4 i núm. 5).

El topònim "*mola del astor*" és probablement el que avui dia és més difícil d'identificar i de localitzar, ja que és un topònim com hem dit desconegut, desaparegut de la memòria local. No obstant això, de les

31. Posteriorment a la data de la conferència l'he localitzat, també, al document de l'AHCTE, Cartulari núm. 1, foli 256.

32. AHCTE, registre 293: "*Et de inde itur ad unum podium que appellat la mola del astor in quod sunt due molloni un deça i altius della.*"

descripcions fetes al llarg del procés, l'acta de l'amollonament de 1294 i l'acta de la sentència feta l'any 1372, així com del reconeixement del terreny i situació dels mollons actuals, es pot afirmar que aquesta mola es troba situada en la partida avui coneguda amb el nom de Savinar, entre el barranc de la Paridora, el de Casserres, i el de la Gavarda, sobre el punt més elevat de la qual encara es troba el molló de divisió dels actuals termes d'Alfara i Arnes.

L'amollonament fet l'any 1294 assignava al terme d'Horta les partides següents: la Refoia, tot el Montsagre, incloent-hi la font, el Vacarissal, les Eres, la Muntanyola, gran part de les Rases, les actuals Clotes, tota la vall d'Uixó, Terranyes, la vall Negra i la meitat de "*la mola del astor*". Un extens territori que Tortosa, amb Paüls i Carles, reclamava per al seu terme general.

De la dificultat per resoldre el conflicte és prova aquest voluminós expedient judicial que recull només una part de les actuacions de l'àrbitre, Pere de Torres. També ho és la necessitat de prorrogar l'acte de compromís signat a Beseit el 1365 fins a deu vegades,³³ per a arribar a la sentència definitiva de l'11 de setembre de 1372, dictada per l'abat de Benifassà des del mas de Bernat Paladella, situat al marge esquerre del riu de la Sénia dins el terme general tortosí.³⁴

El text de la sentència està molt influenciat per l'amollonament de 1294 fet en temps del canvi, el qual manté quasi íntegrament en la delimitació definitiva. Cal anotar solament tres variacions importants sobre aquest amollonament inicial.

De primer, la Refoia del Montsagre, designada per Pere de Líbia i Arnau de Torrelles com a terme d'Horta, quedarà en la seva totalitat inclosa en terme de Paüls i de Tortosa amb el nou amollonament.

De la mateixa manera, la font del Montsagre i totes les aigües vessants a la font passaran també als termes de Paüls i de Tortosa, i, així, la línia de separació de termes s'adreçarà des del punt més alt de la mola Grossa, cap al tossal d'en Grilló, i, d'aquest –envoltant la font i aigües vessants–, fins a la punta dels Raus.

33. AHCTE, registre (pergamí) 1517, registre (pergamí) 1519, registre (pergamí) 1391, registre (pergamí) 1520, registre (pergamí) 121, registre (pergamí) 1508, registre (pergamí) 1510.

34. AHCTE, registre (pergamí) 130, registre (pergamí) 1518.

Per acabar, l'amollonament del 1372 s'aparta del que es va fer el 1294 a partir del coll de l'Espina, de manera que totes les Rases (inclosa la part de l'ombria) seran designades com a terme de Carles i Tortosa. Així, des del punt més alt de la serra de l'Espina continua la separació pel serral de roca tallada baixant cap al fons del barranc de Carrer Ample, per tornar a pujar fins a trobar l'extrem sud de les Rases, sobre un tossal des del qual es veu l'antic castell i la vall de Carles, d'aquí, seguint ja les aigües vessants fins a la tosseta Rasa, on reprèn l'amollonament de 1294, fins a "*la mola del astor*" (v. plànols núm. 4 i núm. 5).

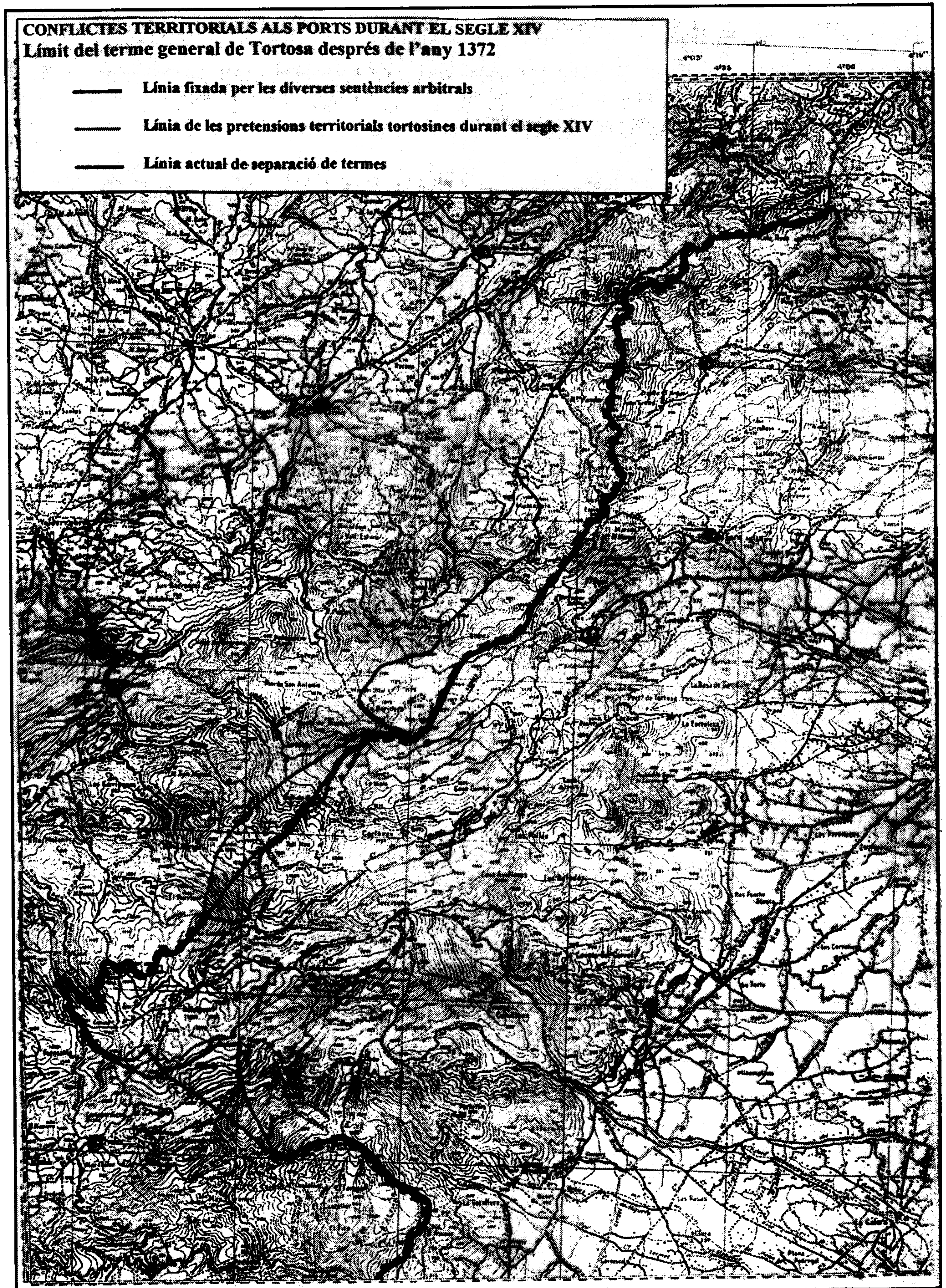
Tres petites modificacions que probablement no satisfieren les pretensions territorials tortosines, menys encara si tenim en compte que la sentència de 1372 establia l'empriu a favor dels homes de la Batllia d'Horta per a conduir, péixer i abeurar els seus ramats en tots aquells indrets que havien passat a ser terme general de Tortosa, és a dir, la Refoia, la font del Montsagre i la part de les Rases abans inclosa al terme d'Horta.

Tan definitiva fou aquesta partició que la línia de divisió actual entre els termes de Paüls amb Prat de Comte i Horta, d'una banda, i d'Alfara de Carles amb Horta i Arnes de l'altra, es mantenen encara sense cap variació respecte a la sentència dictada per l'abat l'any 1372, al contrari d'allò que succeí, com hem vist abans, amb les altres sentències de Morella i Beseit, on la línia fixada es modificarà, curiosament, sempre de manera perjudicial per als interessos tortosins.

L'execució de la sentència, és a dir, la construcció dels nous mollons, fou feta durant els dies 1 i 2 d'octubre del 1372 pel mateix abat de Benifassà, que pujarà als termes dividits acompanyat per testimonis escollits, altres ajudants i un notari que n'aixecarà acta pública.³⁵ Amb aquest acte d'amollonament es donarà per acabat el conflicte territorial més llarg i violent que mantingué la Universitat de la ciutat de Tortosa al Port i en quedarà definitivament delimitat el terme general al llarg de tot el massís.

Tot aquest territori muntanyenc, inclòs dins les afrontacions del terme general de Tortosa delimitades per les tres sentències detallades al llarg d'aquest treball, és el que es podria anomenar avui, des d'un punt de vista històric, Port o Ports de Tortosa, en singular o en plural, ja que de les dues maneres es troba escrit en la documentació de l'AHCTE consultada (v. plànol núm. 6).

35. AHCTE, registre (pergamí) 1506.

Plànol 6: Límit del terme general de Tortosa l'any 1372.